

Πρόλογος

Η τεθλασμένη γραμμή προς το έθνος

Γιορτάζουμε με κάθε επισημότητα και δικαιολογημένα τη διακοσιοστή επέτειο από την έναρξη της Ελληνικής Επανάστασης. Το 1821 σηματοδότησε τη δημιουργία ενός νέου έθνους και ενός νέου κράτους. Όπως όλα τα έθνη έτσι και οι Έλληνες αναζητούμε τις καταβολές μας. Όμως κάνουμε και κάτι περισσότερο. Στρεφόμεστε στο παρελθόν, επιλέγουμε και απομονώνουμε τα στοιχεία που συνέβαλαν στο γεγονός της ίδρυσης της Ελλάδας το 1830 και παραμερίζουμε όποιες πολυπλοκότητες δεν ταιριάζουν στο αφήγημα αυτό.

Καταρχάς θεωρούμε ότι η επανάσταση ήταν το αποτέλεσμα της διαμόρφωσης του έθνους – που ανάγεται, ανάλογα με τον συγγραφέα, στον Νεοελληνικό Διαφωτισμό, στο Βυζάντιο, στον Μέγα Αλέξανδρο, στην κλασική αρχαιότητα ή ακόμη και στις Μυκήνες. Όλα ετούτα είναι μέρος της κληρονομιάς την οποία ενσωμάτωσε η σύγχρονη Ελλάδα, και η

οποία διδάσκεται στα σχολεία, διαδίδεται μέσα από τα ιστορικά βιβλία και τον τύπο, τις επετείους και τους εορτασμούς. Η σύγχρονη Ελλάδα έκανε δικές της αυτές τις ιστορίες ως τμήμα μιας ευθύγραμμης χρονολογικής εξέλιξης και τους πρόσθεσε το 1821 ως κατάληξη και επιβεβαίωση των προηγούμενων εποχών. Κάποιοι έχουν λόγους να διεκδικούν αυτές τις ιστορίες, και δεν είναι άλλοι από τους σύγχρονους Έλληνες, αφού η επικράτεια του σύγχρονου κράτους επικαλύπτεται από εκείνη προηγούμενων εποχών και η συνέχεια της γλώσσας είναι ξεκάθαρη. Όμως σε εκείνους τους τόπους και σε εκείνες τις εποχές υπήρχαν πολλά ακόμη στοιχεία, τα οποία αντιμετωπίζονται ως εξωτερικά προς το ελληνικό έθνος: η Οθωμανική περίοδος, η Βενετική περίοδος, οι μεταναστεύσεις των Σλάβων και οι Φράγκοι.

Οι Έλληνες δεν έχουν κάτι το εξαιρετικό. Όλες οι γραμμές της ιστορικής εξέλιξης είναι τεθλασμένες και εμείς προσπαθούμε να τις κάνουμε ευθείες.¹ Η Αγγλία, αναζητώντας τις δημοκρατικές σταθερές της, διεκδικεί επιλεκτικά ορισμένες πλευρές της ιστορίας της όπως τη Magna Carta και το 1688, όχι όμως και τη γενοκτονία στην Τασμανία, τη δουλεία στον Ατλαντικό ή την εξαθλίωση που επήλθε από την περιφραξη των κοινοτικών γαιών και την αστικοποίηση. Η Γαλλία πάλι, αναζητώντας το δικό της έθνος, διεκδικεί τη Ζαν ντ' Αρκ, το 1789 και τον Βοναπάρτη, όχι όμως και την κατάκτηση των αποικιών, τους πολέμους στην Αλγερία και στο Βιετνάμ ή την κληρονομιά των πολέμων αυτών στα γαλλικά προά-

1. Hans Kellner, *Language and Historical Representation: Getting the Story Crooked*, Μάντισον, University of Wisconsin Press, 1989.

στια. Οι ΗΠΑ προβάλλουν και εκείνες αξιώσεις για τη Magna Carta και για ορισμένους μύθους, όπως τους Πουριτανούς του Πλύμουθ, όχι όμως και για τη δουλεία στο Τζέιμσταουν· επικαλούνται τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας του 1776, όχι όμως και το ότι η δουλεία περιλαμβανόταν στο σύνταγμα. Η Ρωσία διεκδικεί το Βυζάντιο και τους Ρως, αγνοεί επιδεικτικά τους Μογγόλους (όπως οι βαλκανικοί λαοί αποφεύγουν τις αναφορές στους Οθωμανούς), ενώ σιωπά για το 1917. Τα εθνικά αφηγήματα είναι κάτι πολύ συνηθισμένο και δεν είναι αναγκαστικά κακό. Απλώς ελπίζω πως, κάθε φορά που επιλέγουμε ποιες ιστορίες θα αφηγηθούμε, επιλέγουμε σωστά όσα έχουν προηγηθεί και τα διδάγματά τους. Τα έθνη είναι η μορφή που διαθέτουμε σήμερα και ελπίζω να τα χρησιμοποιούμε για να κάνουμε καλά πράγματα για τα μέλη τους και να αντιμετωπίζουμε με συμπόνια και ανθρωπιά τα νέα μέλη που προστίθενται σε αυτά.

Ένα υπερβολικά επιλεκτικό αφήγημα έχει τις αρνητικές πλευρές του. Μία αρνητική πλευρά είναι η ιστορική ανακρίβεια και διαστρέβλωση που επηρεάζουν το παρόν. Τα παιδιά διδάσκονται για μια Αμερική στην οποία λύθηκε το ζήτημα της δουλείας, μολονότι γνωρίζουμε ότι η δουλεία ρίχνει ακόμη και σήμερα τη μακριά σκιά της. Διδάσκονται ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι χώρα μεταναστών, αλλά δεν μαθαίνουν ότι όσον αφορά την είσοδο στη χώρα υπήρχαν ποσοτώσεις για Έλληνες, Εβραίους και Σλάβους μετανάστες, ή ότι η είσοδος απαγορευόταν στους Κινέζους. Στη Γαλλία τα παιδιά διδάσκονται ότι η αποικιοκρατία ήταν τμήμα της *mission civilisatrice*, της «εκπολιτιστικής αποστολής», αλλά μαθαίνουν λιγότερα για τους αποικιοκρατούμενους λαούς,

στια. Οι ΗΠΑ προβάλλουν και εκείνες αξιώσεις για τη Magna Carta και για ορισμένους μύθους, όπως τους Πουριτανούς του Πλύμουθ, όχι όμως και για τη δουλεία στο Τζέιμσταουν· επικαλούνται τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας του 1776, όχι όμως και το ότι η δουλεία περιλαμβανόταν στο σύνταγμα. Η Ρωσία διεκδικεί το Βυζάντιο και τους Ρως, αγνοεί επιδεικτικά τους Μογγόλους (όπως οι βαλκανικοί λαοί αποφεύγουν τις αναφορές στους Οθωμανούς), ενώ σιωπά για το 1917. Τα εθνικά αφηγήματα είναι κάτι πολύ συνηθισμένο και δεν είναι αναγκαστικά κακό. Απλώς ελπίζω πως, κάθε φορά που επιλέγουμε ποιες ιστορίες θα αφηγηθούμε, επιλέγουμε σωστά όσα έχουν προηγηθεί και τα διδάγματά τους. Τα έθνη είναι η μορφή που διαθέτουμε σήμερα και ελπίζω να τα χρησιμοποιούμε για να κάνουμε καλά πράγματα για τα μέλη τους και να αντιμετωπίζουμε με συμπόνια και ανθρωπιά τα νέα μέλη που προστίθενται σε αυτά.

Ένα υπερβολικά επιλεκτικό αφήγημα έχει τις αρνητικές πλευρές του. Μία αρνητική πλευρά είναι η ιστορική ανακρίβεια και διαστρέβλωση που επηρεάζουν το παρόν. Τα παιδιά διδάσκονται για μια Αμερική στην οποία λύθηκε το ζήτημα της δουλείας, μολονότι γνωρίζουμε ότι η δουλεία ρίχνει ακόμη και σήμερα τη μακριά σκιά της. Διδάσκονται ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι χώρα μεταναστών, αλλά δεν μαθαίνουν ότι όσον αφορά την είσοδο στη χώρα υπήρχαν ποσοστώσεις για Έλληνες, Εβραίους και Σλάβους μετανάστες, ή ότι η είσοδος απαγορευόταν στους Κινέζους. Στη Γαλλία τα παιδιά διδάσκονται ότι η αποικιοκρατία ήταν τμήμα της *mission civilisatrice*, της «εκπολιτιστικής αποστολής», αλλά μαθαίνουν λιγότερα για τους αποικιοκρατούμενους λαούς,

και αυτά υπό μια οπτική που αγνοεί τα φυλετικά ζητήματα σε τέτοιο βαθμό ώστε να συγκαλύπτει τον προφανή ρατσισμό. Στην Ολλανδία τα παιδιά μαθαίνουν για τους μεγάλους Ολλανδούς ζωγράφους και την εμπορική υπεροχή των Ολλανδών, αλλά δεν μαθαίνουν για τις φυτείες, τους πολέμους της αποικιακής κατάκτησης αλλά και της αποτίναξης της αποικιοκρατίας.

Όσο για την οικονομική εξαθλίωση και την ανασφάλεια σε όλες τις παραπάνω χώρες στις μέρες μας, αυτές οι πλευρές δεν περιλαμβάνονται σχεδόν ποτέ σε ιδρυτικούς μύθους και ιστορίες. Ενσωματώθηκαν στις τωρινές κοινωνικές πρακτικές ως ατυχή αλλά φυσικά φαινόμενα. Τα πολιτικά κόμματα, όλο και λιγότερο πρόθυμα να κάνουν κάτι για τη βελτίωση της κατάστασης, είναι ικανοποιημένα που το πολιτικό πλαίσιο παρέχει τους όρους για να τα βγάλει πέρα ο καθένας μόνος του, μολοντί είναι σαφές πως αυτό δεν ισχύει. Η ανισότητα και η ακραία φτώχεια, ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, αντιμετωπίζονται ως λιγότερο σημαντικές από το έθνος-κράτος, θεωρώ ωστόσο πως είναι εγγενή συστατικά του. Καθιστώντας ευθεία τη γραμμή του παρελθόντος για να φθάσουμε σε ένα διυλισμένο παρόν, χάνουμε την ευκαιρία να αντιμετωπίσουμε τα σημερινά προβλήματα.

Ας επανέλθουμε στο θέμα μας. Αναζητώντας τις ρίζες μας σε γεγονότα που συνέβησαν πριν από αιώνες, προσδίδουμε μια ορισμένη μονιμότητα σε ένα φαινόμενο που έχει ηλικία μόλις διακόσια έτη: το έθνος. Τα έθνη δεν υπήρχαν πάντα. Η στιγμή που δημιουργήθηκε το έθνος θα πρέπει να μας εντυπωσιάζει. Συνέβη τον 19ο αιώνα, και η Ελλάδα ιδρύθηκε ίσως ως το πρώτο έθνος-κράτος, την επικράτεια

του οποίου καθόρισε ο λαός μάλλον, παρά ο μονάρχης ή το κράτος το ίδιο. Μπορούμε επίσης να αναρωτηθούμε γιατί το έθνος πήρε ορισμένες μορφές και όχι άλλες, γιατί έγιναν κάποιες επιλογές εις βάρος άλλων. Το έθνος ήταν μια διαδικασία που υποχρέωσε τον γαιοκτήμονα αριστοκράτη στη Γαλλία να αναλογιστεί πως είχε μεγαλύτερη συγγένεια με τον αγρότη γείτονά του παρά με τον Πρώσο αριστοκράτη. Από τη δεκαετία του 1820 ο κοτζαμπάσης υποχρεώθηκε να αναλογιστεί τη σημασία που είχε ο επίμορτος αγρότης. Ο ναύτης από τη Σύρο ήταν υποχρεωμένος να εξετάσει τη σχέση του με ανθρώπους από μέρη τα οποία θεωρούσε μακρινά: τους Φράγκους από τα Επτάνησα, τον οπλαρχηγό από την Κρήτη, τους Πόντιους της Ρωσίας.

Η ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας με γοήτευε πάντα και παραδέχομαι πως όταν ήμουν μαθητής στο δημοτικό έβρισκα συναρπαστικές τις ιστορίες που μας έλεγαν. Ήταν ιστορίες οικείες σε όλους τους μαθητές. Ο Κολοκοτρώνης στα Δερβενάκια. Ο Διάκος στη σούβλα. Ο Παπαφλέσσας –στην πραγματικότητα ο ηθοποιός Παπαμιχαήλ στην ταινία *Παπαφλέσσας*– στο Μανιάκι. Και η Μπουμπουλίνα καβάλα σε ένα κανόνι – έτσι τη φανταζόμουν. Ακόμη και όταν οι συνάδελφοί μου κατέρριπταν τους μύθους (το κρυφό σχολειό, την Αγία Λαύρα), οι ήρωες εξακολουθούσαν να με προσελκύουν, και αυτό ισχύει μέχρι σήμερα. Ήταν πραγματικά αξιόλογοι άνθρωποι. Οι επαναστάσεις μετατρέπουν τους συνηθισμένους ανθρώπους σε σπάνιους και αξιοθαύμαστους, αφού ο κόσμος έρχεται τα πάνω κάτω και το κοινότοπο γίνεται κάτι το ασυνήθιστο.

Όμως από μικρή ηλικία ήξερα, όπως και πολλοί άλλοι,

πως υπήρχαν πολύ περισσότερα. Ο παππούς μου από τη Λακωνία μου υπενθύμιζε χαμηλόφωνα, αφού ήμασταν στη Λακωνία στη διάρκεια της χούντας, ότι κάποτε ήμασταν όλοι Οθωμανοί και πως τηρούσαμε ορισμένες οθωμανικές παραδόσεις όπως το να τρώμε καθισμένοι στο πάτωμα σε μαξιλάρια και όχι στο τραπέζι. Μου έλεγε πως γι' αυτόν τον λόγο έκοβαν από τις γάτες την ουρά, για να μην μπει στο φαγητό. Ο άλλος παππούς μου στην Ηλεία μου έλεγε ότι είχε μάθει από μουσουλμάνους τα ζητήματα προσωπικής υγιεινής και μου δίδαξε τη μουσουλμανική προσευχή ως μέρος της παιδείας μου. Με έμαθε να μη συμμερίζομαι την υποτίμηση των μουσουλμάνων στην Ελλάδα ή οπουδήποτε αλλού. (Παρεμπιπτόντως, και οι δύο παππούδες μου ήταν βενιζελικοί.) Μου μιλούσαν για την οθωμανική ιστορία, η οποία δεν διδάσκεται ποτέ ως μέρος της ιστορίας της Ελλάδας, των εδαφών στα οποία ζούμε. Ακόμη αναρωτιέμαι γιατί δεν υπάρχει στην αρχαιολογική υπηρεσία έφορος οθωμανικών μνημείων και γιατί οι ιστορικοί δεν αναφέρονται στην οθωμανική περίοδο της ελληνικής ιστορίας.

Όμως αυτά ήταν μικρές διορθώσεις που δεν άλλαζαν την εικόνα. Ενδιαφερόμουν και ενδιαφέρομαι κυρίως για το πώς μπορούμε να αφηγηθούμε την ιστορία της Ελληνικής Επανάστασης και της σύγχρονης Ελλάδας κατά τέτοιο τρόπο ώστε όχι μόνο να είναι ακριβής αλλά και ενδιαφέρουσα, αξιόπιστη και παιδαγωγική για τα σημερινά Ελληνόπουλα. Ως προς αυτό, δεν είμαι ο μόνος που έχει τη συγκεκριμένη άποψη. Διαβάζω εξαιρετικούς ιστορικούς: Ο Ζώης και ο Χιώτης βλέπουν την Ελλάδα με το επτανησιακό βλέμμα τους, ο Βακαλόπουλος με την αμεροληψία του, ο

Βλαχογιάννης με την αξιοσημείωτη αναζήτηση των πηγών, ο Κρεμμυδάς και ο Ασδραχάς με τις ασεβείς απόψεις τους για τα γεγονότα. Ταυτοχρόνως όλοι θεωρούσαν ότι οι Έλληνες υπήρχαν ήδη και η Ελλάδα θα συγκροτούνταν. Στις ημέρες μας ο Τζάκης, ο Καραπιδάκης και η Ζάνου συνεχίζουν τις προσεκτικές και αποκαλυπτικές έρευνες και τους στοχασμούς τους για τα Επτάνησα. Όμως πού δημιουργήθηκε η ιδέα του έθνους, και γιατί και πού πήρε συγκεκριμένη μορφή; Πώς αποκαλούμε αυτή τη χώρα πριν να γίνει η Ελλάδα; Τη δεκαετία του 1840 ήταν κατανοητό πως ετούτο το έθνος, που σήμερα είναι αδιαμφισβήτητη πραγματικότητα, ήταν μια Βαβέλ. Αν αποδεχόμαστε πως ήταν Βαβέλ μετά την επανάσταση, τι ήταν το 1800; Σίγουρα θα πρέπει να εξετάσουμε τι σημαίνουν όλα αυτά για το 1821.

Έφθασα στο συγκεκριμένο θέμα σχεδόν τυχαία. Αφού τελείωσα το τελευταίο βιβλίο μου για τη ρωσική ιστορία και είπα όλα όσα ήθελα να πω για την ώρα, ήθελα να γράψω για την ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας. Ενώ έμεινα στο Παρίσι ως επισκέπτης καθηγητής στην *École des hautes études en sciences sociales* (EHESS), ο ακατάβλητος συνάδελφός μου Αλεσσάντρο Σταντσιάνι (Alessandro Stanziani) με ενθάρρυνε να επισκεφτώ τα στρατιωτικά αρχεία στο Βενσέν. Τα γαλλικά στρατιωτικά αρχεία δεν αφορούν μόνο στρατιωτικά ζητήματα αλλά και το πώς ο στρατός διοικούσε διάφορες περιοχές. Ο ερευνητής δεν ξέρει ποτέ τι θα βρει σε αυτά. Είμαστε και οι δύο μελετητές της ρωσικής ιστορίας, και ο Αλεσσάντρο εννοούσε να αναζητήσω πηγές που σχετίζονταν με τη Ρωσία. Έφριξε όταν του είπα ότι θα έκανα έρευνα για τους Έλληνες. Μη μελετήσεις ποτέ την

ιστορία της πατρίδας σου, μου είπε, θα σου προκαλέσει θλίψη. Μπορεί να έχει δίκιο. Εξάλλου, προερχόμαστε και οι δύο από μικρές χώρες (στην περίπτωση του από τη Νάπολη), και ο μεγαλύτερος εχθρός μας είναι η στενότητα των αντιλήψεων, συνέχισε ο Αλεσσάντρο. Συμφώνησα με την τελευταία παρατήρησή του.

Έλληνες των αυτοκρατοριών

Όμως στα αρχεία του Παρισιού ξαφνιάστηκα πραγματικά. Οι άνθρωποι που τα κατοικούσαν δεν είχαν καμιά στενότητα αντιλήψεων. Βρήκα ανθρώπους ενσωματωμένους σε όλες τις ευρωπαϊκές αυτοκρατορίες, αρχίζοντας από τη μοιραία άφιξη του γαλλικού στόλου που κατέλαβε την Κέρκυρα και τα άλλα Επτάνησα τον Ιούνιο του 1797 υλοποιώντας τη διάταξη την οποία είχε επιβάλει ο Ναπολέων στη συνθήκη του Κάμπο Φόρμιο. Δεν υπάρχει τίποτα το μικρό σε σχέση με τους ανθρώπους που κατοικούσαν, διοικούσαν και πολεμούσαν για τη Γαλλική Αυτοκρατορία, τη Βρετανική Αυτοκρατορία και τη Ρωσική Αυτοκρατορία, από την Καραϊβική μέχρι το Βλαδιβοστόκ, για να μην αναφέρουμε τη συμμετοχή τους στη διοίκηση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και στη διακίνηση των προϊόντων της. Σύντομα η σκέψη μου έφθασε στο επόμενο ερώτημα. Αν εκείνοι οι άνθρωποι ταξίδευαν στους μεγάλους αυτοκρατορικούς χώρους και συχνά τα κατάφερναν πολύ καλά, πώς κατέληξαν να γίνουν έθνος-κράτος και πότε συνέβη αυτό; (Μια γρήγορη απάντηση: Δεν το έκαναν όλοι τους. Ήταν Έλληνες με τον τρόπο τους, αλλά Έλληνες των αυτοκρατοριών.)

Ξεκίνησα την εργασία μου νιώθοντας την ανάγκη να γράψω για μια νέα γενιά αναγνωστών που είναι εκλεπτυσμένοι, πολυταξιδεμένοι, οξυδερκείς, γεμάτοι αυτοπεποίθηση και επομένως πρόθυμοι να εξετάσουν απρόσμενες πλευρές της ιστορίας. Πάρα πολλοί άνθρωποι όλων των κοινωνικών στρωμάτων θα συμφωνήσουν ότι το παλιό αφήγημα χρειάζεται αναπροσαρμογή, ότι ο Ανδρούτσος ήταν αμφισβητήσιμος ως πατριώτης (αλλά αγνός ως οπλαρχηγός), πολλοί ήρωες μιλούσαν αλβανικά ή βλάχικα εκτός από ρωμαίικα, και το 1820 δεν υπήρχε καμιά ανάγκη να αποφασίσουν ποιον δρόμο θα ακολουθούσαν. Ζούσαν σε αυτοκρατορίες και όχι σε έθνη, και η αφοσίωσή τους μπορούσε να αφορά πολλούς δέκτες, να είναι μεταβαλλόμενη και φευγαλέα, χωρίς το στίγμα της προδοσίας, το οποίο θα συνεπαγόταν η ύπαρξη έθνους. Η αλλαγή παράταξης εν μέσω μιας μάχης ήταν το πολύ παραβίαση ενός συμβολαίου και κακή συμπεριφορά. Όπως έλεγαν στα αλβανικά, ήταν ζήτημα besa (μπέσας). Δεν υπήρχε ακόμη έθνος για να το προδώσουν.

Σήμερα οι Έλληνες είναι γεμάτοι αυτοπεποίθηση. Δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία πως το έθνος είναι συνεκτικό, δεν υπάρχει ανάγκη να υπερασπιζόμαστε γελοιοότητες και μπορούμε να σκεφτόμαστε με τρόπο προσφυή σε έναν μορφωμένο και γλωσσομαθή λαό ο οποίος θέλει το καλύτερο για τη χώρα του. Μπορούμε να εξετάζουμε το παρελθόν για να δούμε γιατί τα πράγματα εξελίχθηκαν έτσι όπως εξελίχθηκαν. Μπορούμε να ρωτούμε ποιες εκβάσεις ήταν εφικτές αλλά δεν υλοποιήθηκαν. Οι Έλληνες μπορούν να χρησιμοποιούν την ιστορία και το εθνικό πλαίσιο για να απαιτούν το καλύτερο.

Κεντρικός στόχος του βιβλίου είναι να δείξει ότι ήταν εφικτές ποικίλες Ελλάδες, πως για κάποιους ιστορικούς λόγους επιλέχθηκαν ορισμένοι δρόμοι, πως οποιαδήποτε χώρα μπορεί να βελτιωθεί και ότι μπορούμε να αναζητήσουμε τις βελτιώσεις εξετάζοντας ένα παρελθόν που υπήρχε και αυτό, αλλά δεν αναφέρεται ποτέ στα ιστορικά βιβλία και στο σχολείο. Τέλος, θέτω ένα ερώτημα που θα πρέπει να απασχολεί όλους τους ιστορικούς. Τι μας λέει το παρελθόν για εφικτές μελλοντικές εξελίξεις;

Για να απαντήσω το ερώτημα, κάνω δύο ασυνήθιστα πράγματα: Εξετάζω την Ελληνική Επανάσταση μέσω της επιρροής την οποία ασκούσε η Γαλλία στην περιοχή και τοποθετώ την απαρχή της επανάστασης νωρίτερα από τη συνήθη χρονολογία. Την τοποθετώ το 1797, όταν η Δημοκρατία της Γαλλίας έφθασε στα Επτάνησα, επειδή πιστεύω ότι η Γαλλία ήταν ο καταλύτης που αναστάτωσε ολόκληρη την περιοχή προσφέροντας εναλλακτικές έναντι των Βενετών, οι οποίοι ανατράπηκαν, και έναντι των Οθωμανών, που παρέμεναν στα ανατολικά των Επτανήσων. Ακόμη πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι η Γαλλία και άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις που έφθασαν ύστερα από εκείνη έδειξαν τη δυνατότητα για ένα διαφορετικό καθεστώς και έναν διαφορετικό εαυτό, έναν εθνικό εαυτό. Η Ελλάδα, όπως και κάθε νέο έθνος, ήταν προϊόν των αυτοκρατοριών. Τελειώνω την αφήγηση και πάλι με τη Γαλλία, τον ρόλο τον οποίο έπαιξε για την ανεξαρτησία της Ελλάδας, και με το γαλλικό εκστρατευτικό σώμα που στάλθηκε στον Μοριά για να εκδιώξει από εκεί τους τελευταίους μουσουλμάνους. Τότε η Γαλλία δεν ήταν πια Δημοκρατία, ούτε καν βοναπαρτίστικη. Συνεργαζόταν με τις άλ-

λες δυνάμεις για να βάλει στο νέο κράτος τη σφραγίδα ενός νέου είδους αποκλεισμού, που θύμιζε σε πολύ μεγάλο βαθμό τη Γαλλία της Παλινόρθωσης. Η Ελλάδα θα αποτελούσε χριστιανικό βασίλειο, και Έλληνες μπορούσαν να είναι μόνο χριστιανοί. Και αυτό αψηφώντας την οθωμανική ιστορία της περιοχής μέχρι το 1821. Η εξήγηση για την αλλαγή βρίσκεται σε μεγάλο βαθμό στη συνάντηση των λαών της περιοχής με τις ευρωπαϊκές δυνάμεις οι οποίες έφθασαν στις ακτές των Βαλκανίων κατά τη ναπολεόντεια εποχή και στην πραγματικότητα δεν έφυγαν ποτέ.